

## Από το δικομματισμό στον πολυκομματισμό(;) - Η πολιτική και ιδεολογική γεωγραφία του νέου κομματικού συστήματος.

του Χρ.Βερναρδάκη\*

### 1. Τα αριθμητικά μεγέθη της δικομματικής κρίσης

Από τις Βουλευτικές Εκλογές του Σεπτεμβρίου 2007 παρατηρήθηκε μια σημαντική έως ραγδαία πτώση της εκλογικής επιρροής των δύο βασικών κομμάτων εξουσίας (ΝΔ-ΠΑΣΟΚ). Η μείωση της εκλογικής επιρροής του «δικομματισμού», ο οποίος αποτελεί για το ελληνικό πολιτικό σύστημα μια σταθερή και ανθεκτική πραγματικότητα από το 1981 και εντεύθεν (Μαυρής 2004), είχε καταγραφεί βεβαίως και στο εκλογικό αποτέλεσμα του Σεπτεμβρίου 2007, όταν το αθροιστικό ποσοστό των δύο κομμάτων επί των εγκύρων ψήφων κινήθηκε στα επίπεδα του 80% (παρουσιάζοντας μείωση κατά 6 ποσοστιαίες μονάδες σε σχέση με το 2004 και κατά 6,5 σε σχέση με το 2000). Επιπλέον, θα πρέπει να επισημανθεί ότι στις εκλογές του 2007 ο αριθμός των ψηφισάντων σε σχέση με το 2004 μειώθηκε κατά 216.724 άτομα, ενώ και ο αριθμός των εγκύρων ψήφων μειώθηκε κατά 246.433 άτομα. Τόσο δηλαδή η αύξηση της πολιτικής αποχής όσο και η αντίστοιχη της λευκής και άκυρης ψήφου είναι σημαντικές στο σύνολο του εκλογικού σώματος, επιβεβαιώνοντας και από την πλευρά αυτή τη σαφή μείωση της εκλογικής επιρροής του δικομματικού αθροίσματος. Εν κατακλείδι και βάσει των επίσημων εκλογικών αποτελεσμάτων, από το 2004 έως το 2007 η αθροιστική εκλογική βάση των δύο κομμάτων εξουσίας μειώθηκε σε απόλυτους αριθμούς κατά 10% ή 639.000 άτομα περίπου.

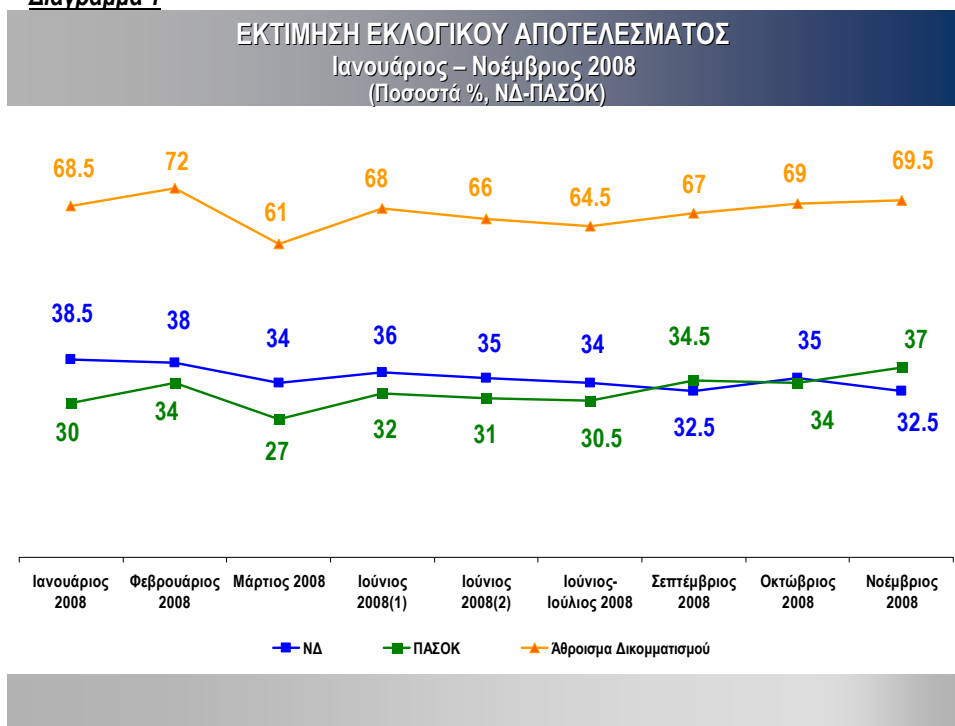
Η μείωση της εκλογικής επιρροής του δικομματισμού αποτελεί συνεπώς μια έρπουσα τάση, μια τάση που υποβόσκει καθ' όλη την τριετία 2004-07 και καταγράφεται εντέλει στις εκλογές του 2007. Στο επόμενο διάστημα - και έως τον Νοέμβριο του 2008 - η μείωση του δικομματισμού θα παρουσιάσει ραγδαία εξέλιξη, διαμορφώνοντας ένα ρευστό κομματικό σύστημα και μια νέα «πολυκομματική» πραγματικότητα που τείνει να αποτελέσει παγιωμένη κατάσταση. Παρακολουθώντας τη χρονοσειρά της εκτίμησης ψήφου της VPRC για το χρονικό διάστημα Ιανουαρίου-Νοεμβρίου 2008 (*Διάγραμμα 1*) διαπιστώνεται ότι το δικομματικό άθροισμα κινείται κάτω από τα όρια του 70%. Τον Μάρτιο του 2008 εμφανίζει το μικρότερο ποσοστό (61%)<sup>1</sup>, ενώ αρχίζει να ανακάμπτει ελαφρώς από τον Σεπτέμβριο του '08, χωρίς όμως να ανατρέπεται η συνολική εικόνα της κάμψης.

---

<sup>1</sup> Οι έρευνες του Μαρτίου 2008 κατέγραφαν μια εξαιρετικά δύσκολη για τον δικομματισμό συγκυρία, που προσδιοριζόταν από: α) την κατάθεση του Ασφαλιστικού Νομοσχεδίου από την Κυβέρνηση της ΝΔ που προκάλεσε έντονες κοινωνικές αντιδράσεις, β) την παρατεινόμενη εσωκομματική κρίση του ΠΑΣΟΚ που εκφράσθηκε και στο 8<sup>ο</sup> Συνέδριό του, γ) την εκλογή του Αλ.Τσίπρα στην ηγεσία του Συνασπισμού, γεγονός που απάντησε στο αίτημα μιας «ανανέωσης-τομής» στο κομματικό σύστημα.

\*Ο Χρ.Βερναρδάκης είναι Επίκουρος Καθηγητής στο Τμήμα Πολιτικών Επιστημών του ΑΠΘ και Επιστημονικός Σύμβουλος της εταιρείας πολιτικών ερευνών VPRC. Ασχολείται με το κομματικό φαινόμενο, την εκλογική και πολιτική συμπεριφορά, καθώς και τη μεθοδολογία των κοινωνικών ερευνών. Από το 2000 επιμελείται την ετήσια έκδοση *Η ΚΟΙΝΗ ΓΝΩΜΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ* (εκδόσεις Σαββάλας), όπου και παρουσιάζονται άρθρα από το χώρο της Πολιτικής Επιστήμης και της Κοινωνικής Ερευνας. Είναι μέλος του Δ.Σ. της Ελληνικής Εταιρείας Πολιτικής Επιστήμης, καθώς και του Ιδρύματος Γληνού. Πλήρης παρουσίαση του επιστημονικού, ερευνητικού και διδακτικού έργου του μπορεί να αναζητηθεί στην προσωπική ιστοσελίδα: [www.vernardakis.gr](http://www.vernardakis.gr)

**Διάγραμμα 1**



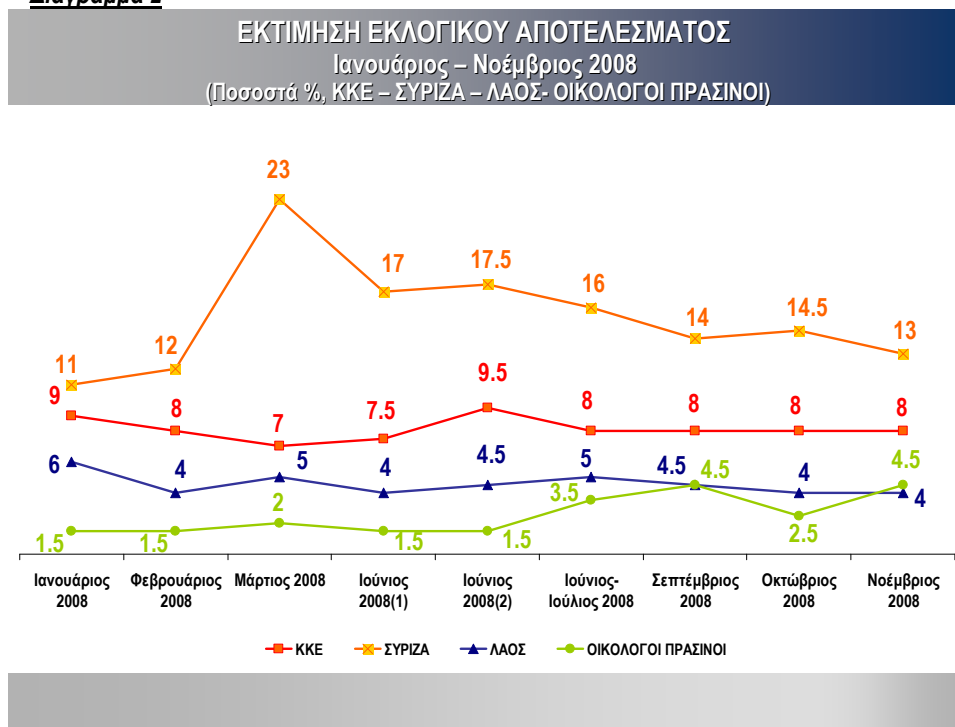
Στο ίδιο *Διάγραμμα 1* αποτυπώνεται η εκτίμηση της εκλογικής επιρροής των δύο κομμάτων εξουσίας (ΝΔ-ΠΑΣΟΚ), όπου και γίνεται αντιληπτό ότι κινούνται κατά το μεγαλύτερο χρονικό διάστημα κάτω από το εκλογικό τους ποσοστό του Σεπτεμβρίου 2007. Είναι επίσης ενδιαφέρον για την κρίση του δικομματισμού το γεγονός ότι η καμπύλη της εκλογικής επιρροής των δύο κομμάτων έως τον Σεπτέμβριο του 2008 εμφανίζει ομοειδείς διακυμάνσεις (ταυτόχρονη μείωση ή άνοδο)<sup>2</sup>.

Η παρατεινόμενη κρίση της «δικομματικής» επιρροής θα οδηγήσει τον Ιούλιο του 2008 στην καταγραφή της ισχυρής πιθανότητας η επόμενη Βουλή να είναι εξακομματική, με την είσοδο σε αυτήν και του νεαρού κομματικού μορφώματος, των Οικολόγων-Πράσινων. Παράλληλα, και η εκλογική επιρροή των υπολοίπων κοινοβουλευτικών κομμάτων (ΣΥΡΙΖΑ, ΚΚΕ, ΛΑΟΣ) θα κινείται σε σταθερά υψηλά επίπεδα (*Διάγραμμα 2*), έτσι ώστε η συνολική επιρροή της «αντιδικομματικής ψήφου» από τον Μάρτιο του 2008 και μετά να αγγίζει ή και να ξεπερνά το εκλογικό όριο του 30%<sup>3</sup>.

<sup>2</sup> Τον Σεπτέμβριο του 2008 η τάση αυτή ανακόπτεται, αφού για πρώτη φορά παρατηρείται η πτώση του ενός πόλου (ΝΔ) να συνοδεύεται όχι από πτώση αλλά από άνοδο του άλλου πόλου (ΠΑΣΟΚ).

<sup>3</sup> Τον Μάρτιο του 2008 καταγράφηκε το μεγαλύτερο αθροιστικό ποσοστό «αντιδικομματικής ψήφου» (37%). Η δημοσκοπική «έκρηξη» οφειλόταν κυρίως στην άνοδο του ΣΥΡΙΖΑ. Παρά τη συγκυριακή αυτή έκρηξη, η οποία «διορθώθηκε» στους επόμενους μήνες, η αντιδικομματική ψήφος σταθεροποιήθηκε σε υψηλά επίπεδα.

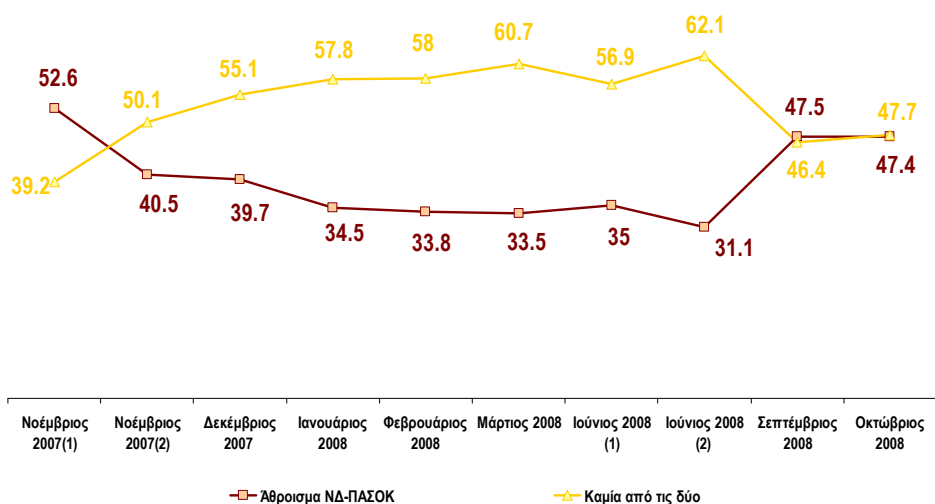
**Διάγραμμα 2**



Η κρίση της δικομματικής επιρροής καταγράφεται και στο δείκτη της «καλύτερης κυβέρνησης» για τη χώρα, δείκτης που αποτιμά την «πολιτική αποτελεσματικότητα» των κομμάτων και κυρίως των κομμάτων εξουσίας. Όπως φαίνεται στο *Διάγραμμα 3*, η περίοδος Νοεμβρίου 2007 – Νοεμβρίου 2008 χαρακτηρίζεται από μεγάλη δυσαρέσκεια ως προς την ικανότητα / αποτελεσματικότητα των δύο κομμάτων εξουσίας. Η μεγαλύτερη τιμή δυσαρέσκειας καταγράφηκε τον Ιούνιο –Ιούλιο 2008 (62%), εξομαλύνθηκε αρκετά τον Σεπτέμβριο 2008, ωστόσο καθόλη την περίοδο εμφανίζει υψηλότερα ποσοστά που καταδεικνύουν την κρίση στην ικανότητα διακυβέρνησης των δύο κομμάτων εξουσίας. Συγκρίνοντας τα ποσοστά μεταξύ της εκτίμησης ψήφου και της εμπιστοσύνης στη διακυβέρνηση των δύο κομμάτων εξουσίας διαφαίνεται το συμπέρασμα ότι η ψήφος στα δύο κόμματα δεν συνοδεύεται από αντίστοιχη εμπιστοσύνη στη διακυβέρνηση που υπόσχονται, γεγονός που δείχνει ότι η «κρίση του δικομματισμού» είναι πολύ βαθύτερη από μια απλή κρίση-μείωση της εκλογικής του επιρροής.

Διάγραμμα 3

## ΚΑΛΥΤΕΡΗ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΓΙΑ ΤΗ ΧΩΡΑ



## 2. Πόσο μόνιμη ή συγκυριακή είναι η κρίση του δικομματισμού;

Με δεδομένη την τεράστια πολιτική αντοχή του δικομματισμού κατά τη μεταπολιτευτική περίοδο υπάρχει η διάχυτη αίσθηση ότι στην πραγματικότητα δεν υπάρχει μια «κρίση του δικομματισμού», αλλά μια συγκυριακή μείωση των ποσοστών επιρροής του, η οποία αργά ή γρήγορα, εύκολα ή δύσκολα, θα ανακοπεί<sup>4</sup>. Στην πραγματικότητα ισχύει το ακριβώς αντίθετο: ανεξάρτητα από την υπαρκτή πιθανότητα ανάκαμψης των ποσοστών του δικομματισμού, η κρίση του τελευταίου είναι πολύ βαθιά, σχεδόν δομική, κι αυτό ισχύει παρά την υπαρκτή πιθανότητα το εκλογικό του ποσοστό να ανακάμψει κάπως στις επόμενες Βουλευτικές Εκλογές από τα επίπεδα του 70% που βρίσκεται σήμερα.

Η κρίση του δικομματισμού είναι βαθιά και μόνιμη, γιατί δεν εκφράζει απλώς την κρίση των δύο κομμάτων εξουσίας αλλά, ευρύτερα, την κρίση του μεταπολιτευτικού πολιτικού συστήματος. Ο «δικομματισμός» της μεταπολίτευσης δεν αποτέλεσε ένα απλό εκλογικό άθροισμα των δύο κομμάτων εξουσίας, αλλά το σταθερό πολιτικό εργαλείο λειτουργίας του μεταπολιτευτικού πολιτικού συστήματος.

Η σημερινή μείωση της εκλογικής επιρροής του ισοδυναμεί με την αδυναμία αυτού του πολιτικού συστήματος να λειτουργήσει απρόσκοπτα, μέσα σε ένα περιβάλλον

<sup>4</sup> Η άποψη αυτή φέρει το επιχειρήμα των εκλογών του Σεπτεμβρίου 1996, όταν και τότε το δικομματικό άθροισμα ΠΑΣΟΚ-ΝΔ καταγράφηκε στο 80% περίπου, όσο και τον Σεπτέμβριο του 2007. Η διαφορά της συγκυρίας ωστόσο μεταξύ των δύο περιόδων είναι χαρακτηριστική. Το 1996 το μικρό σχετικά δικομματικό άθροισμα οφειλόταν στην απόλυτη βεβαιότητα νίκης του ΠΑΣΟΚ και του Κ.Σημίτη, το οποίο και απελευθέρωσε ένα αξιοσημείωτο μέρος ψηφοφόρων προς μικρότερα κόμματα. Επιπλέον, η περίοδος εκείνη χαρακτηριζόταν από υψηλές προσδοκίες της κοινωνίας από την περίοδο που επίκειτο και από υψηλό δείκτη εμπιστοσύνης στην πολιτική, τα κόμματα και τους θεσμούς, σε αντίθεση με τη σημερινή περίοδο που χαρακτηρίζεται από διευρυμένη κοινωνική κρίση και απογοήτευση.

κοινωνικής συναίνεσης και εξασφαλίζοντας τους όρους πολιτικής νομιμοποίησης της (καπιταλιστικής) εξουσίας.

Το ερευνητικό υλικό των τελευταίων χρόνων μας δίνει την ακριβή εικόνα μιας έρπουσας κρίσης νομιμοποίησης του πολιτικού συστήματος (Προβή 2008). Η σταδιακή αύξηση της αμφισβήτησης των δύο κομμάτων εξουσίας εξελίχθηκε από τις αρχές της δεκαετίας του 2000 στη βάση, *πρώτον* της οργανικής τους σύγκλισης στις βασικές στρατηγικές κατευθύνσεις της διακυβέρνησης, καθώς και της άρσης των βασικών προγραμματικών τους διαφορών και *δεύτερον* της σταδιακής υποταγής τους στις προτεραιότητες των διαρκώς ενισχυόμενων οικονομικών και επιχειρηματικών συμφερόντων. Η διπλή αυτή εξέλιξη επέδρασε καταλυτικά στη συσσώρευση μεγάλων κοινωνικών και οικονομικών αντιθέσεων, απέναντι στις οποίες οι πολιτικές του κράτους αποδεικνύονταν από αναποτελεσματικές έως ανύπαρκτες.

Το μεγάλο πρόβλημα του πολιτικού συστήματος είναι ότι δεν καταφέρνει υπό τις σημερινές συνθήκες να διαμορφώσει και να εγγυηθεί ένα είδος «κοινωνικού συμβολαίου» με την κοινωνία, αδυναμία που επικαθορίζεται πλέον τόσο από τα δεδομένα της οικονομικής κρίσης όσο και από την ολοένα και μεγαλύτερη συρρίκνωση των εργαλείων που διαθέτει το κράτος για αποτελεσματικές ρυθμιστικές παρεμβάσεις (Βερναρδάκης 2008a και 2008b). Έτσι, η νομιμοποίηση του πολιτικού συστήματος έχει περιοριστεί, ενώ τα κόμματα της διακυβέρνησης δέχονται ισχυρές κοινωνικές πιέσεις. Η πολιτικο-οργανωτική τους επιρροή έχει περιοριστεί σημαντικά, το κυριότερο όμως γνώρισμα της συγκυρίας είναι η αδυναμία τους να εκπροσωπήσουν μια διευρυμένη κοινωνική συμμαχία συμφερόντων γεγονός που περιορίζει αισθητά τον εκλογικό τους περίγυρο.

### **3. Η ιδιαίτερη κρίση του ΠΑΣΟΚ**

Η «κρίση του δικομματισμού» έχει ως επίκεντρο τη δομική (στρατηγική) κρίση του ΠΑΣΟΚ, όπως αυτή εκδηλώθηκε καθ' όλη την περίοδο από τις εκλογές του 2004 και εντεύθεν. Από τον Σεπτέμβριο του 2008 λαμβάνει ανοικτές διαστάσεις και η κρίση της ΝΔ, ως αποτέλεσμα της ραγδαίας φθοράς της κυβέρνησης Καραμανλή. Το αποτέλεσμα της εξέλιξης αυτής είναι να «υποβαθμιστεί» σχετικά η κρίση του ΠΑΣΟΚ, αφού για πρώτη φορά μετά από αρκετά χρόνια κατάφερε να έχει προβάδισμα απέναντι στον κύριο αντίπαλό του.

Η κρίση του ΠΑΣΟΚ δεν ισοδυναμεί με τη μείωση των ποσοστών του – αν και προφανώς σε μεγάλο βαθμό εκφραζόταν και με αυτόν τον τρόπο σε όλη την περίοδο από τον Μάρτιο του 2004 έως τον Σεπτέμβριο του 2008.

Η κρίση του ΠΑΣΟΚ και κατ'επέκταση η κρίση του δικομματισμού είναι αποτέλεσμα της άρσης των βασικών και στρατηγικών διαφορών του με τη ΝΔ, καθώς και της «χαλάρωσης» του ιδεολογικο-πολιτικού του στίγματος. Τόσο η «καθαρότητα» των θέσεων του κόμματος (σημαντικός δείκτης που επηρεάζει και καθορίζει τη δυναμική της «κυβερνησιμότητας» ενός κόμματος), όσο και η «διαφορετικότητά» του σε σχέση με τα υπόλοιπα κόμματα της πολιτικής σκηνής και κυρίως με τη ΝΔ (δείκτης που υποδηλώνει τη «διακριτότητα» της τοποθέτησης ενός κόμματος στο κομματικό πεδίο) έχουν αμβλυνθεί σε σημαντικό βαθμό.

Όπως φαίνεται στο *Διάγραμμα 4*, η «καθαρότητα» των θέσεων του ΠΑΣΟΚ επηρεάζεται κατά σειρά στατιστικής σημαντικότητας από τα ζητήματα της ακρίβειας, της ανεργίας, των μισθών και της εισοδηματικής πολιτικής, του ασφαλιστικού, ενώ έπονται και άλλοι παράγοντες, όπως το περιβάλλον, η Παιδεία, κλπ. Συνολικά, τα ζητήματα της λεγόμενης «κοινωνικής ατζέντας» βρίσκονται σε πρώτο πλάνο, ενώ

ζητήματα «συγκυρίας», όπως τα θέματα του εκλογικού νόμου και της Ολυμπιακής επηρεάζουν πολύ λιγότερο την «καθαρότητα» του ΠΑΣΟΚ<sup>5</sup>.

#### **Διάγραμμα 4**

Επίδραση Πολιτικών Ζητημάτων στο δείκτη «Καθαρότητας» του ΠΑΣΟΚ  
κατά σειρά στατιστικής σημαντικότητας  
Παραγοντική Ανάλυση

1. Ακρίβεια
2. Ανεργία
3. Μισθοί – Εισοδηματική Πολιτική
4. Ασφαλιστικό
5. Περιβάλλον
6. Παιδεία
7. Εθνικά θέματα
8. Ολυμπιακή
9. Εκλογικός νόμος

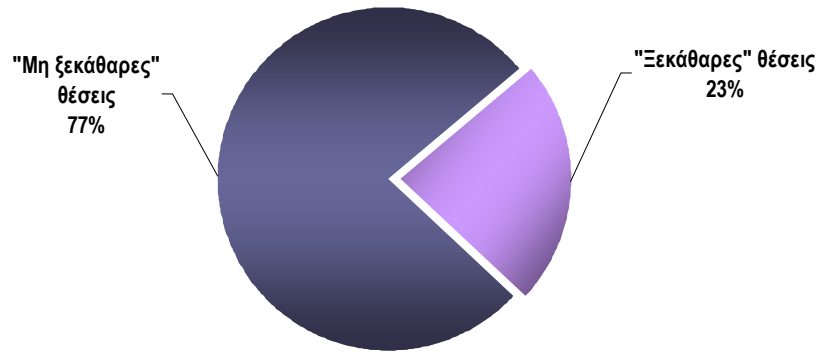
Ο δείκτης «καθαρότητας» του ΠΑΣΟΚ που προκύπτει από όλες τις παραπάνω «θεματικές» καταγράφεται στο σχετικά ισχνό 23% (*Διάγραμμα 5*). Αντίθετα, η πρόσληψη του εκλογικού σώματος για το ΠΑΣΟΚ είναι ότι πρόκειται για ένα κόμμα με «αμφίσημες» θέσεις, μη-κατανοητές ή και επαμφοτερίζουσες. Από την άποψη της σαφήνειας, της «καθαρότητας» των πολιτικών του στοχεύσεων το έλλειμμα του ΠΑΣΟΚ είναι εμφανές.

<sup>5</sup> Η ανάλυση του στίγματος του ΠΑΣΟΚ έχει προκύψει από δεδομένα πολιτικών ερευνών της εταιρείας VPRC την περίοδο Φεβρουαρίου-Απριλίου 2008.

**Διάγραμμα 5**

## ΔΕΙΚΤΗΣ «ΚΑΘΑΡΟΤΗΤΑΣ» ΤΟΥ ΠΑΣΟΚ

Παραγοντική Ανάλυση

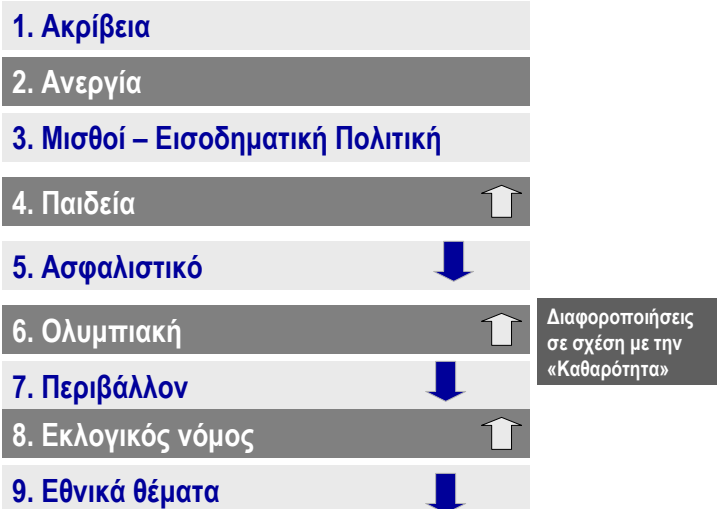


Η «κοινωνική ατζέντα» επηρεάζει καταλυτικά και το δείκτη «διαφορετικότητας» του ΠΑΣΟΚ στο κομματικό σύστημα (την οριοθέτησή του δηλαδή από τους άλλους «παίκτες» του κομματικού συστήματος), με ελαφρές διαφοροποιήσεις σε σχέση με το δείκτη της «καθαρότητας» (**Διάγραμμα 6**). Η ακρίβεια, η ανεργία, οι μισθοί, η Παιδεία και το Ασφαλιστικό καταλαμβάνουν τις πρώτες θέσεις ως προς την επίδρασή τους στο δείκτη αυτό.

**Διάγραμμα 6**

### Επίδραση Πολιτικών Ζητημάτων στο δείκτη «Διαφορετικότητα» του ΠΑΣΟΚ κατά σειρά στατιστικής σημαντικότητας

Παραγοντική Ανάλυση



Ταυτόχρονα, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 7, αυτό που προκύπτει για το ΠΑΣΟΚ είναι το έλλειμμα «διαφορετικότητας» σε σχέση με τα άλλα πολιτικά κόμματα,

κυρίως όμως σε σχέση με την κυβέρνηση και την κυβερνητική πολιτική. Μόλις το 34% του εκλογικού σώματος έχει συνεκτικά διαμορφωμένη εικόνα διαφορετικότητας του ΠΑΣΟΚ σε σχέση με τα υπόλοιπα κόμματα της πολιτικής σκηνής. Με άλλα λόγια, το ΠΑΣΟΚ εμφανίζει ασθενή δείγματα πραγματικής οριοθέτησης απέναντι στην κυβερνητική πολιτική της ΝΔ δημιουργώντας την πεποίθηση στην κοινή γνώμη του εκλογικού σώματος ότι οι κατευθυντήριες προτάσεις του (ο προγραμματικός του λόγος) είτε ταυτίζονται είτε δεν οριοθετούνται αρκετά από τις αντίστοιχες κυβερνητικές.

Επιχειρώντας, τέλος, την προσέγγιση του «πολιτικού στίγματος»<sup>6</sup> του ΠΑΣΟΚ κατά την περίοδο που διανύεται, στη βάση των δύο δεικτών που εκτέθηκαν παραπάνω, φαίνεται ότι το ΠΑΣΟΚ παρουσιάζει έντονα «ασθενές στίγμα» (*Διάγραμμα 8*). Η εικόνα του ως κόμματος διακυβέρνησης είναι προβληματική και παραπέμπει σε δύο κρίσιμες υποθέσεις που μέλλει βεβαίως να επαληθευτούν ή να διαψευστούν: α) ότι αδυνατεί να δημιουργήσει δυναμικό κοινωνικό ρεύμα, άρα η εκλογική επιρροή του θα είναι πάνω-κάτω ίδια με αυτή του 2007 και, β) ότι θα είναι δύσκολο έως απίθανο στην περίπτωση που επανέλθει στην κυβερνητική εξουσία να διαμορφώσει μια συνεκτική στρατηγική διακυβέρνησης με μεγάλη κοινωνική νομιμοποίηση. Η εικόνα του ΠΑΣΟΚ που περιγράφηκε παραπάνω αποτελεί κατά κάποιο τρόπο και έναν εκτιμητή πρόβλεψης για την πορεία του κόμματος σε περίπτωση που κληθεί να επανέλθει στην κυβέρνηση. Το σημερινό ΠΑΣΟΚ διαφέρει ριζικά τόσο από το ΠΑΣΟΚ του Α.Παπανδρέου που ανέλαβε τη διακυβέρνηση το 1981 και το 1993 όσο και από το ΠΑΣΟΚ του Κ.Σημίτη που ανέλαβε τη διακυβέρνηση το 1996 και το 2000. Και υπό τις δύο προηγούμενες ηγεσίες το γενικό του πολιτικό στίγμα ήταν πολύ πιο δομημένο και σταθερό. Η σημερινή κατάσταση διαφέρει πολύ. Γι' αυτό και πρέπει να θεωρείται πολύ πιθανόν ότι αν κληθεί να κυβερνήσει θα το κάνει μέσα σε ένα περιβάλλον ισχυρών εσωτερικών αντιφάσεων και αντικρουόμενων κοινωνικών συμφερόντων. Το σημερινό πολιτικό του πρόγραμμα δεν φαίνεται να μπορεί να ενοποιήσει οργανικά μια πλατειά (πολυσυλλεκτική) κοινωνική συμμαχία και συνεπώς εμφανίζει μάλλον περιορισμένα αποθέματα κοινωνικής συναίνεσης. Επομένως, μια αλλαγή στην πολιτική διεύθυνση της χώρας με την επαναφορά του ΠΑΣΟΚ στην κυβερνητική εξουσία είναι πολύ δύσκολο να ανακόψει τη φορά κρίσης του δικομματισμού.

---

<sup>6</sup> Η διερεύνηση της συνοχής του «πολιτικού στίγματος» ενός κόμματος στηρίζεται στη διερεύνηση και ενοποίηση των δύο κρίσιμων παραγόντων που εκτίθενται στην ανάλυση: αφενός μεν της «καθαρότητας» των θέσεων του κόμματος αφετέρου δε της «διαφορετικότητας» του κόμματος εν σχέσει με τα υπόλοιπα κόμματα. Η συμπύκνωση των δύο επιμέρους δεικτών παράγει μια ασφαλή κατά τεκμήριο ένδειξη για την ένταση ισχύος του «πολιτικού στίγματος» ενός κόμματος.



Διάγραμμα 7

## ΔΕΙΚΤΗΣ «ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΟΤΗΤΑΣ» ΤΟΥ ΠΑΣΟΚ

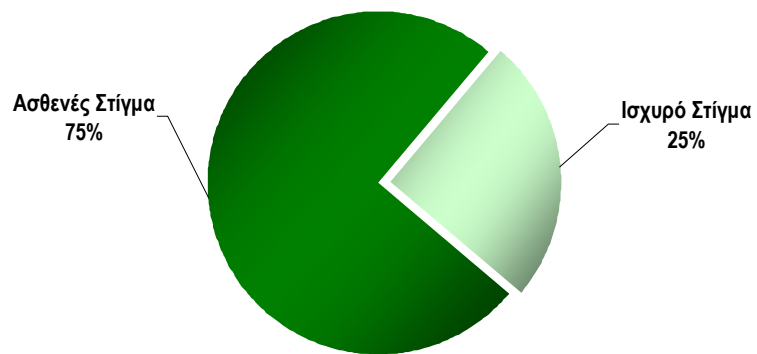
Παραγοντική Ανάλυση



Διάγραμμα 8

## ΤΟ ΣΗΜΕΡΙΝΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ «ΣΤΙΓΜΑ» ΤΟΥ ΠΑΣΟΚ

Παραγοντική Ανάλυση



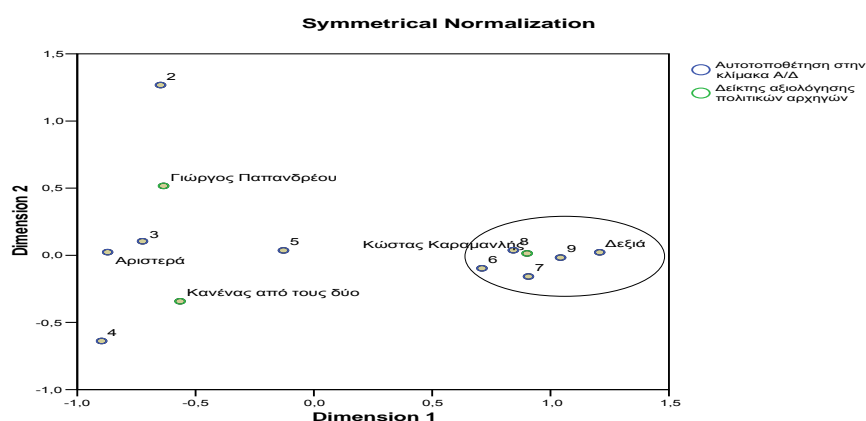
Τέλος, μια άλλη διάσταση της κρίσης του ΠΑΣΟΚ δίνει η τοποθέτηση που καταλαμβάνει στο κομματικό πεδίο ο Πρόεδρος του κόμματος Γ.Παπανδρέου. Στο *Διάγραμμα 9* εμφανίζεται μια ανάλυση αντιστοιχιών που προκύπτει από την αυτοτοποθέτηση του εκλογικού σώματος στην κλίμακα Αριστερά/Δεξιά (1-10) και την αξιολόγηση των αρχηγών των δύο πόλων του δικομματισμού στο ερώτημα του «καταλληλότερου» πρωθυπουργού. Παρατηρείται, ότι ενώ η τοποθέτηση του αρχηγού της ΝΔ Κ.Καραμανλή είναι συσχετισμένη έντονα με τις κεντροδεξιές και δεξιές θέσεις της κλίμακας, η αντίστοιχη του Γ.Παπανδρέου βρίσκεται αποσυσχετισμένη τόσο από τις αριστερές όσο και από τις κεντροαριστερές θέσεις της κλίμακας<sup>7</sup>, μια αποστοίχιση που εκφράζει και συμπυκνώνει το στρατηγικό πρόβλημα του πολιτικού-προγραμματικού στίγματος του ΠΑΣΟΚ.

#### Διάγραμμα 9

### ΑΥΤΟΤΟΠΟΘΕΤΗΣΗ ΣΤΗΝ ΚΛΙΜΑΚΑ ΑΡΙΣΤΕΡΑ – ΔΕΞΙΑ ΚΑΙ ΔΕΙΚΤΗΣ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΑΡΧΗΓΩΝ

(Ανάλυση αντιστοιχιών)

Row and Column Points



#### 4. «Δικομματισμός» και «αντιδικομματισμός» στο σημερινό εκλογικό σώμα

Με δεδομένες τις μακροχρόνιες εξελίξεις στο χώρο του ΠΑΣΟΚ, αλλά και την «ξαφνική» έκρηξη της κρίσης στη ΝΔ πρέπει να θεωρείται δεδομένη η μείωση της εκλογικής επιρροής του «δικομματισμού» στις επόμενες εκλογικές αναμετρήσεις. Στο συμπέρασμα αυτό συντείνει και το γεγονός ότι ήδη από τις εκλογές του 2007 και καθ' όλη τη διάρκεια του 2008 εμφανίζεται μια πολύ συστηματική τάση στην κοινωνική γεωγραφία τόσο της «δικομματικής» υποστήριξης όσο και της «αντιδικομματικής» πολιτικής στάσης. Οι «διαιρετικές τομές» που έχουν δημιουργηθεί και φαίνεται ότι σταθεροποιούνται αφορούν: α) στον παράγοντα της

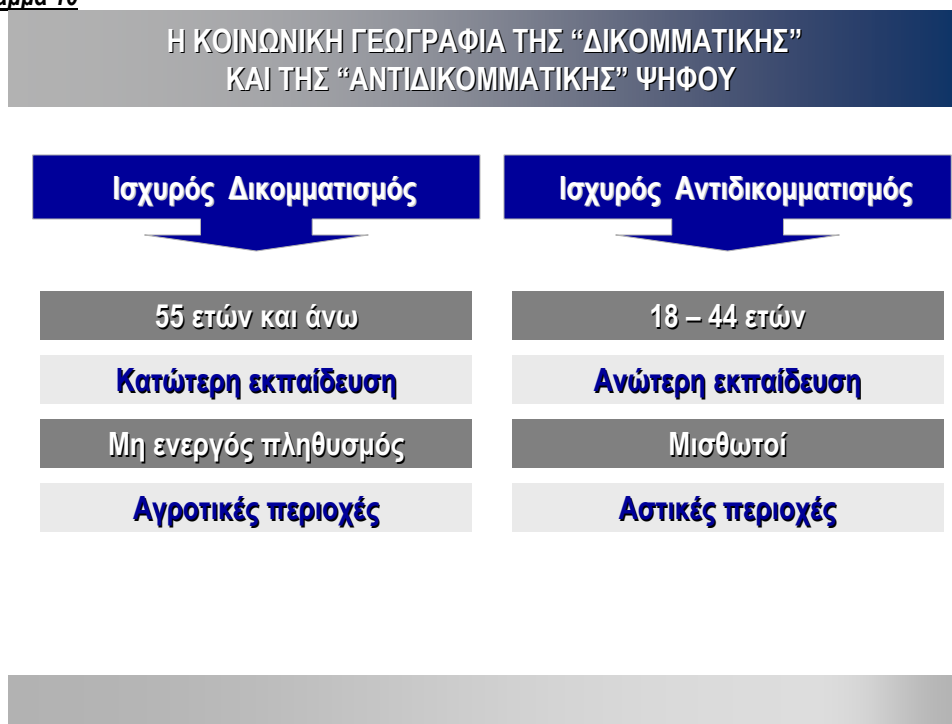
<sup>7</sup> Η κρίση της ΝΔ που εμφανίζεται μετά τον Σεπτέμβριο του 2008 και την αντιστροφή των εκλογικών τάσεων δεν έχει επηρεάσει καθοριστικά την εικόνα της τοποθέτησης των δύο πολιτικών αρχηγών. Ο Γ.Παπανδρέου εξακολουθεί να παρουσιάζεται αποσυσχετισμένος από τις ιδεολογικο-πολιτικές τοποθετήσεις της κλίμακας (μετακινήθηκε λίγο περισσότερο προς τη θέση 5), ενώ ο Κ.Καραμανλής απώλεσε τη σχέση του με τη θέση 6 και περιορίστηκε περισσότερο στις δεξιές θέσεις της κλίμακας.

ηλικίας, β) στον παράγοντα του εκπαιδευτικού-μορφωτικού κεφαλαίου, γ) στη διάκριση πόλεων και περιφέρειας και, δ) στη διάκριση μισθωτού πληθυσμού και μη-ενεργού πληθυσμού. Μια άλλη διάκριση που αφορά στο χώρο της μισθωτής εργασίας αυτή μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού τομέα εμφανίζει ακόμα αρκετές διακυμάνσεις - μεταπτώσεις, που οφείλονται στη «διφορούμενη» στάση των μισθωτών του δημοσίου τομέα.

Όπως αποτυπώνεται στα **Διαγράμματα 10** και **11** στο ελληνικό εκλογικό σώμα έχουν σχεδόν παγιωθεί δύο διακριτές πολιτικές συμπεριφορές. Η μία αφορά στο «παλαιό εκλογικό σώμα» (μεγαλύτερες ηλικιακές ομάδες, αγροτικές και ημιαστικές περιοχές, μη-ενεργός πληθυσμός, κατώτερης εκπαιδευτικής βαθμίδας, χαμηλού βαθμού χρήσης νέων τεχνολογιών), το οποίο και παραμένει περισσότερο «πιστό» στις κλασικές πολιτικές επιλογές υπέρ των δύο «θεσμικών» κομμάτων εξουσίας της μεταπολίτευσης. Η άλλη αφορά στο «νέο εκλογικό σώμα» (μικρότερες ηλικιακές ομάδες, με υψηλό εκπαιδευτικό, μορφωτικό και τεχνολογικό δείκτη, μισθωτοί στον ιδιωτικό τομέα και κάτοικοι των μεγάλων πόλεων και δη των δύο μεγάλων πολεοδομικών συγκροτημάτων της χώρας, Αθήνας και Θεσσαλονίκης), το οποίο και εμφανίζεται πολύ πιο κινητικό πολιτικά και εκλογικά, πρόθυμο να αποδοκιμάσει όχι μόνο τα κόμματα εξουσίας αλλά και γενικότερα το πολιτικό σύστημα.

Οι εσωτερικές αντιφάσεις δεν λείπουν βεβαίως από τα δύο «εκλογικά σώματα». Για πρώτη φορά στη μεταπολιτευτική περίοδο οι βαθμοί «κομματικής ταύτισης» εμφανίζονται μειωμένοι σημαντικά, οι κριτικές που ασκούνται είναι συνολικές ακόμα και από τους πιο «πιστούς» στα κόμματά τους εκλογείς και με δυο λόγια η ιδεολογική πειθώς των κομμάτων (και κυρίως των δύο παραδοσιακά μεγάλων) βαίνει μειούμενη.

**Διάγραμμα 10**



**Διάγραμμα 11 – (Νοέμβριος 2008)**

## Η ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΔΙΚΟΜΜΑΤΙΣΜΟΥ

Κοινωνικές Ομάδες Ισχυρού Δικομματισμού	Κοινωνικές Ομάδες Αμφισβήτησης Δικομματισμού
55 ετών και άνω	18 – 44 ετών
Κατώτερη εκπαίδευση	Ανώτερη εκπαίδευση
Μισθωτοί Δημοσίου Τομέα	Μισθωτοί Ιδιωτικού Τομέα
Συνταξιούχοι & Νοικοκυρές	Φοιτητές
Ημιαστικές & Αγροτικές περιοχές	Αστικές περιοχές
Εκκλησιαζόμενοι	Μη-εκκλησιαζόμενοι

### 5. Αντί επιλόγου

Όλα όσα εκτίθενται στο κείμενο αυτό οδηγούν στο συμπέρασμα ότι το μεταπολιτευτικό κοιμματικό σύστημα βρίσκεται σε μια μεταβατική περίοδο. Υπάρχουν ισχυροί λόγοι και ενδείξεις ότι ο «μεταπολιτευτικός δικομματισμός» βαίνει προς ένα βαθύ μετασχηματισμό, οι μορφές του οποίου μέλλει να αποκρυσταλλωθούν στο επόμενο διάστημα. Στη διαφαινόμενη Βουλή των «έξη κομμάτων» που κατά πάσα πιθανότητα θα προκύψει από τις επόμενες εκλογές, θα πρέπει να συνυπολογιστούν οι τάσεις οργανωμένης πολιτικής αυτονόμησης μερίδων των ίδιων των δύο μεγάλων κομμάτων εξουσίας. Η πορεία προς ένα νέο «πολυκομματισμό» θα αποτελέσει το επόμενο διάστημα ένα εξαιρετικά ενδιαφέρον πείραμα για το ελληνικό πολιτικό σύστημα, που δεν διαθέτει ακόμα ούτε την εμπειρία ούτε και τα θεσμικά εκείνα εργαλεία που θα του επιτρέψουν να λειτουργήσει απρόσκοπτα, χωρίς την προστατευτική ομπρέλα των δύο ιστορικών κομμάτων του δικομματισμού. Η απειρία αυτή, καθώς και το πρωτόγνωρο της διαδικασίας αυτής δεν αποκλείεται να εγείρουν συγκυριακά ή και μονιμότερα αντανακλαστικά διατήρησης της σημερινής (δικομματικής) μορφής του κοιμματικού συστήματος. Σε κάθε περίπτωση, οι αλλαγές που επίκεινται είναι σημαντικές.

## ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Βερναρδάκης, Χρ. (2008a). «Η δομική κρίση του δικομματισμού και το θέατρο των πολιτικών ανακατατάξεων», Εφ. Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, 24/2/2008.

Βερναρδάκης, Χρ. (2008b). «Το κομματικό σύστημα σε μεταβατική περίοδο», Εφ. ΑΥΓΗ, 27/7/2008.

Μαυρή, Γ.(2004). «Κομματικό σύστημα και εκλογικός ανταγωνισμός», στο *Τριάντα Χρόνια Δημοκρατία: Το Πολιτικό Σύστημα της Τρίτης Ελληνικής Δημοκρατίας 1974-2004*, τόμος Α', Βερναρδάκης, Χρ.-Γεωργαντάς, Η.-Γράβαρης, Δ.-Κοτρόγιαννος Δ. (επιμ.). Αθήνα, Κριτική.

Προβή, Φ. (2008). «Νέες κοινωνικές διαιρέσεις και συλλογικές ταυτότητες στο μικροσκόπιο της ποιοτικής έρευνας», στο *Η Κοινή Γνώμη στην Ελλάδα 2007 – Βουλευτικές Εκλογές, Κομματικό Σύστημα, Πολιτική Κουλτούρα, Αριστερά/Δεξιά σήμερα*, Βερναρδάκης, Χρ. (επιμ.), Αθήνα, Σαββάλας.